

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ «ЛЮДИНА ПІД ДОЩЕМ»)

Статтю присвячено якісному емпіричному аналізу особливостей прояву копінг-поведінки підлітків із неповних сімей та визначено індивідуально-психологічні характеристики досліджуваних підлітків у здатності протистояти неприємним стресовим ситуаціям. Також авторами проаналізовано тип неповної сім'ї та висвітлено характерологічні ознаки неповної сім'ї, які ймовірно є підставою до вибору копінг-поведінки у майбутньому підлітка. Авторами також згадуються типові індивідуально-психологічні проблеми підлітків із неповних сімей, які часто ними переживаються, а саме неспокій, нервозність, підвищена конфліктність, стурбованість щодо власної неспроможності долати неприємні та складні життєві ситуації самотійно. З'ясовано базові копінг-поведінки особистості, які розкривають спосіб вирішення проблем підлітка у час стресових та кризових подій та проаналізовано поняття копінг-поведінки загалом. Для визначення характерних особливостей копінг-поведінки підлітків із неповних сімей використано результати проективної методики «Людина під дощем», яка дозволяє в екологічний спосіб досліджувати особливості не лише механізмів психологічних захистів із типовими копінг-стратегіями, а й виявляти типовий емоційний стан в час переживання неприємних життєвих ситуацій. На основі здійсненого аналізу малюнків підлітків згідно критеріїв оцінки зображень, символів та деталей методики було з'ясовано, що для досліджуваних респондентів характерною є стратегія копінг-поведінки до уникнення неприємних та несприятливих ситуацій, а також стратегія пошуку соціальної підтримки. Автори не переслідували мети враховувати при інтерпретації зображень підлітків із підставою виникнення типу неповної сім'ї респондентів, а власне прагнули з'ясувати характерну копінг-стратегію дітей із неповних сімей як поширеної структури сімейної системи на сьогодні.

Перспективою для подальших наукових пошуків є розробка психокорекційної програми для виявлення специфічних домінуючих переживань, що вимагають корекції та розвитку сильних сторін підлітка.

Ключові слова: підлітки, копінг-поведінка, неповна сім'я, конфліктна взаємодія, стилі копінг-поведінки, проєктивна методика.

Постановка проблеми. Складність сучасного світу сьогодні постає перед особистістю з новими викликами, оскільки потік інформації збільшується, психіка не справляється із навантаженням, яке зростає, труднощі та життєві проблеми розширюються у свої масштабах. Для людини постає необхідність знаходити нові шляхи та стратегії вирішення цих завдань, розширювати коло міжособистісних та суспільних відносин, щоб сприяти продуктивності та успішності своєї діяльності. Таким чином, способи та форми людської поведінки дають змогу швидше адаптуватися до нововведень, беручи за основу наявність життєвого досвіду, когнітивних можливостей, ініціативності та творчого потенціалу.

Особливу увагу науковці зосереджують у дослідженні особливостей підліткового віку, вивчаючи при цьому питання формування копінг-поведінки, оскільки підлітковий період являється визначальним для подальшого становлення та розвитку особистості. Дослідники вказують, що підлітки не завжди готові до самостійності та відповідальності дорослого життя, обираючи власний життєвий шлях і, як наслідок, часто спостерігається тенденція серед представників підліткового віку до прояву деструктивних способів психологічного захисту та стратегії поведінки. Варто врахувати також додаткове навантаження на психіку, яке спричинене віковими психофізіологічними змінами, насиченістю змісту навчальної інформації у загальноосвітній школі. Тому, підлітки нерідко, через недостатність життєвого досвіду та невміння обирати адекватний спосіб зняття напруги, вдаються до дисфункціональних форм захисної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема копінг-стратегій привертала увагу для досліджень багатьох дослідників, зокрема, предметом вивчення яких були стратегії поведінки та способи реагування на них, серед яких: Бреннан Дж., Бурлачук Л.Ф., Лазарус Р., Плутчик Р., Роттер Дж., Сельє Н., Фолькман С. та ін [10].

Саме тому, **метою статті** вважаємо за необхідне розкрити особливості копінг-поведінки підлітків з неповних сімей за результатами проєктивної методики «Людина під дощем».

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Незважаючи на посилену увагу вивчення стратегій копінг-поведінки та особистісних ресурсів осіб підліткового віку проблематика залишається відкритою та недостатньо вивченою, особливо якщо підлітки походять із неповних сімей. Зв'язки копінг-поведінки досліджуються з емоційним станом, становищем у соціальному просторі, міжособистісних стосунках тощо. У рамках нашого дослідження ми прагнемо з'ясувати особливості копінг-поведінки підлітків з неповних сімей, використовуючи при цьому проєктивну методику «Людина під дощем».

Так, як сім'я вважається першим інститутом соціалізації і займає значущу роль у становленні особистості дитини, де провідне значення впливу відводилася батькам, які мають закривати усі базові потреби, формувати цінності та особливості поведінки, то у сім'ях з неповним складом сімейної системи, яку прийнято вважати неповною сім'єю, ймовірноше виникають певні труднощі [8].

Власне під поняттям «неповної сім'ї» стоїть доволі нове та ще не до кінця вивчене поняття, під яким розуміється сім'я у якій ряд обставин чи причин не дають повноцінного розвитку та виховання дитини чи дітей, навіть, якщо присутні у такій сім'ї двоє з батьків [7].

У таких підлітків спостерігаються індивідуально-особистісні проблеми, які впливають на психіку, соціалізацію, низьку самооцінку, прояв високого рівня тривожності, схильність до самознищення, стикання з труднощами, які не можливо подолати самостійно. Як наслідок, емоційні переживання, психологічні напруги, неспокій, стурбованість, нервозність [5].

Тому, пропонуємо розглянути характерологічні ознаки неповної сім'ї, які можуть стати підставою до вибору копінг-поведінки у майбутньому підлітка. До таких ознак ми можемо віднести: відсутність почуття безпеки у середині сім'ї, малозабезпечена сім'я, нестабільність емоційної атмосфери, порушення виховного впливу через відсутність знань у спілкуванні з підлітком, порушення всебічного розвитку дитини, аморальна форма поведінки одного із членів сім'ї по відношенню до підлітка, присутність авторитарного або ж ліберального стилю виховання, розлучення батьків, коли підліток починає звинувачувати себе, як наслідок імпульсивна поведінка, дистанціювання від сім'ї та суспільних норм та ін [4].

Всі ці фактори здійснюють значний вплив на становлення особистості підлітка, зокрема на вибір копінг-поведінки у житті. Нагадаємо, що під копінг-стратегією особистості (копінг-поведінка) у психологічній літературі розуміють готовність особи вирішувати життєві проблеми, поведінка, якою спрямована на вирішення складних, неприсмних життєвих обставин [1]. Тому, копінг-поведінка підлітка слугує відображенням взаємодії у сім'ї життєвих проблем та дає змогу виявити, які захисні механізми використовуються ним та який вплив на порушення поведінки несуть за собою чинники та фактори середовища, в якому перебуває підліток.

Загалом науковцями виділено наступні базові копінг-поведінки у вирішенні проблем:

- стратегія вирішення проблем: активна поведінкова стратегія, яка полягає у знаходженні особистісних ресурсів для можливих способів вирішення потреб;
- стратегія пошуку соціальної підтримки: активна поведінкова стратегія, при якій особистість для вирішення проблеми, звертається за допомогою та заручається підтримкою оточуючих людей: сім'я, друзі;
- стратегія уникнення: особистість обираючи дану стратегію уникає будь-якого контакту зі світом, витісняючи необхідність розв'язання проблеми [9].

Виходячи із особливостей та складнощів формування розвитку підлітків з неповних сімей, виховання яких частіше за все відрізняється від дітей з повних сімей, та ймовірно підвищує появу зовнішніх та внутрішніх перепон, складнощів у протистоянні несприятливим життєвим ситуаціям підлітків, викликає підвищену конфліктність із необхідністю подолання їх самостійними діями, які не завжди є успішними та ефективними для вирішення, ми прагнемо за допомогою проєктивного способу, що являється більш екологічним для самої суперечливої психічної усвідомленості підлітків з'ясувати властиві їм особливості поведінки долати кризових життєвих ситуацій.

Для з'ясування характерних копінг-стратегій підлітків із неповних сімей нами було використано проєктивну методику «Людина під дощем», яка дає змогу визначити силу характеру особистості, здатність долати несприятливі ситуації та протистояти їм, визначає властиві механізми захисту, які використовуються для подолання кризових та неприємних ситуацій, виявляє властивий рівень стійкості до стресів в цілому.

Вважаємо, що обрана методика забезпечує не лише діагностичну функцію, а й за рахунок малювання дозволяє підліткам певним чином відволіктися від

важкості «дорослого» життя і в безпечний спосіб налагоджувати контакт із собою, у взаємодії з іншими.

Проективна методика «Людина під дощем» проводиться наступним чином: досліджуваному пропонуються два аркуші паперу, на одному з яких необхідно намалювати людину, а на іншому – людину під дощем. Порівнюючи обидва малюнки можна побачити реакцію людини на несприятливі (стресові) ситуації та визначити характерні емоції, які вона відчуває, коли виникають труднощі.

При інтерпретації враховується загальне враження від малюнку: настрої персонажа та атмосфера зображеного пейзажу. Після цього, як проаналізовано перші реакції сприйняття, відчуття на зображення, необхідно перейти до аналізу та інтерпретації деталей на малюнках. При порівнянні малюнків «Людина» та «Людина під дощем» можна помітити деякі відмінності, які як правило і вказують на появу нових змін та особливостей дії, що включені у поведінковий репертуар досліджуваних справлятися, або не справлятися з впливовістю неприємних подій на них [6].

Також отримані малюнки респондентів підлягають інтерпретації деталей, а ключовими критеріями для оцінки слугують: положення фігури та розташування на аркуші, трансформація фігури (збільшення-зменшення), присутність або відсутність іншої статі на зображенні малюнку, зображення одягу, напрямку фігури людини, засоби захисту від дощу, атрибути дощу (лінії дощу, хмари, калюжі тощо), додаткові деталі (будинки, машини, лавочки, аксесуари).

Наведемо приклади малюнків клієнтів-підлітків віком від 11 до 13 років, серед яких 3 хлопці та одна дівчина-підліток. Всі вони із неповних сімей, у двох хлопців-підлітків сім'я неповна внаслідок розлучення, в іншого хлопчика – через смерть одного із батьків, дівчина-підліток – позашлюбна дитина. З метою збереження конфіденційності історії клієнтів, ми не прагнемо називати конкретніші дані, чи персоніфікувати малюнки до їх авторів, а також ми не переслідуюмо окремо враховувати особливість зображень при інтерпретації із підставою виникнення типу неповної сім'ї. Наш аналіз та інтерпретація стосуватиметься лише досліджуваної нашої мети – копінг-поведінки.

За оцінкою загального враження від малюнку, настрою персонажа та зображуваного в цілому, нами було помічено, що респонденти доволі з проявленим інтересом виконували саме завдання, певних труднощів чи незрозумілості не виявлялося, проте коментарі при цьому самих підлітків на

виконані малюнки були наступні: не багатослівні, зводилися до узагальнених оцінок: «все добре», «нормально», «настрій як завжди, нічого особливого», «пейзаж не хотілося малювати». При цьому зображення дівчинки-підлітка та її вербальний коментар набував більшого забарвлення, в порівнянні з іншими респондентами; був яскравіший емоційно здійснений опис намальованого, мова жвава, настрої піднесений, спостерігалось задоволення від процесу та радість від результату.

У результаті якісної оцінки зображень за критерієм положення фігури та розташування на аркуші виявлено, що респонденти-підлітки намалювали «Людину» та «Людину під дощем» здебільшого по середині до виділених місця на аркуші для виконання зображень, що може вказувати на усвідомленість підлітків себе відповідно до часу, в якому вони зараз є та прояв самоусвідомлення, що є характерним для цього вікового періоду розвитку психіки (див. рис. 1,2,3); і лише на одному малюнку ми можемо спостерігати зображення «Людини» із зміщенням в ліву сторону, що згідно інтерпретації вказує на схильність до самоаналізу, опору виключно на минулому досвіді, нерішучості (див. рис.4). Розмовляючи при цьому із клієнтом, виявлено, що підлітком часто згадується минулий період життя як більш кращий, інакший, позитивніший для нього в порівнянні з тим, як є зараз. Конкретніше про деталі із життя на цьому етапі роботи у підлітка не з'ясовувалося, виходячи із зовнішніх реакцій, які вказували на не готовність говорити детальніше, мова повільна, швидше спостерігалось відхилення від відповіді, респондентом при цьому візуальний контакт утримується слабо, на обличчі помітно смуток.

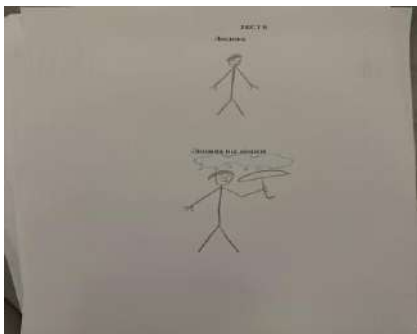

рис. 1

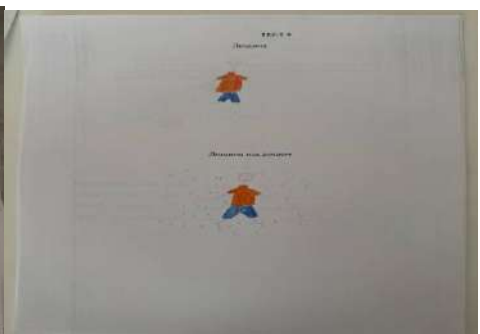

рис. 2

рис. 3

рис. 4

За критерієм трансформація фігури (збільшення-зменшення) істотних відмінностей не виявлено, зображення «Людини» та «Людини під дощем» на всіх зображуваних малюнках зберігає первинний образ намальованого, що може вказувати на сприйнятливості пережитого досвіду, здатність оцінювати події власного життя відповідно до отриманого досвіду, якими вони є у свідомості підлітків. Щодо елементів одягу, які проявляються у деяких зображеннях (див. рис. 2 та рис.3), де згідно функціональності одягу вказує на символічний спосіб формування додаткового захисту від стихії, подій, у якій виникає необхідність забезпечити себе від підвищеної уваги до особистості підлітка в час звернення на них, який нерідко у підлітків викликає непереносимість концентрації на зовнішньому вигляді, який динамічно змінюється згідно нормативності фізіологічних змін, можна побачити наявність використання елементів сукні та спортивного одягу (шорти та футболка), що вказує тип реагування підлітка на складні ситуації відповідно до поведінкових реакцій статевго патерну поведінки. На інших зображеннях елементи одягу відсутні (див. рис. 1 і рис. 4), що може бути пов'язаним із імпульсивністю реагування чи ігнорування певних стереотипів поведінки.

Однак, якщо взяти до уваги наступний критерій оцінки напрямок фігури людини та її зображення, то зауважуємо у деяких респондентів фігура людини зображена доволі схематично, як набір паличок, що може свідчити про прояв опору до самого дослідження, негативізму (див. рис.1 і рис.4), а ймовірно являється свідченням уникнення неприйнятних для підлітків оціночних суджень, переживання власної неповноцінності, що викликає потребу не промальовувати сам образ людини, адже тоді і нема кого оцінювати та критикувати. Виходячи з

подібного опису, припускаємо, що це вказує на переважаючих тип копінг-стратегії як уникнення для двох підлітків, що дозволяє особистості уникати будь-якого контакту зі світом, а отже витіснити необхідність розв'язання проблеми. Напрям фігури у зображеннях не вказує на рух, біг, крок чи будь яка іншу дію, швидше – це постава статична, яка не рухається, що може говорити як про поведінку завмирання, так і ймовірно здатне вказувати на мобілізацію власних сил до наступного рішення чи реагування.

Критерій оцінки засоби захисту від дощу, які використовуються здебільшого при виконанні цієї методики демонструють способи справлятися з неприємностями, символізують символи захисних механізмів. До таких символічних атрибутів належить власне парасолька, плащ, головний убір тощо. При аналізі цих елементів важливо враховувати не лише розмір цих об'єктів, але й оцінити чи здатні вони захистити від дощу, також враховується саме розташування щодо самої фігури елементу захисту. Із зображень респондентів ми можемо бачити, що парасолька як символічний спосіб психічного захисту від неприємних зовнішніх впливів та подій зображені лише у двох респондентів, проте розмір у них суттєво відрізняється.

На одному із зображень ми бачимо парасольку достатньо великого розміру (див.рис.4), що власне здатне захистити від дощу, однак це на символічному рівні вказує залежність від матері, яка ймовірно зазвичай вирішує складні ситуації замість підлітка. Купол парасольки згідно трактування вказує на відображення зв'язку з матір'ю, а ручка від неї – з батьком. З огляду на це, ми припускаємо, що саме неповна сім'я породжує у респондента перебувати у тісному зв'язку із матір'ю, яка своєю опікою позбавляє власне підлітка отримувати власні знання про способи долаття життєвих неприємних ситуацій самотійно, але тим самим отримувати підтримку від більш авторитетніших осіб. В іншого респондента зображена парасолька маленького розміру, яка власне ніяк не здатна захистити від дощу, а отже й вказує на відсутність додаткового захисту у вигляді попереджень, підтримки з боку дорослих, але й в то же час дозволяє підліткові добирати власні способи до самозбереження та отримувати життєвий досвід вирішення неприємних ситуацій. Проте варто пам'ятати про цілісність сприйняття зображення при оцінці та діагностиці, а виходячи із схематичного зображення фігури людини, маленької парасольки, яка очевидно не здатна уберегти від дощу, можемо припустити, що підлітком зберігається й надалі деякий негативний підхід до самого дослідження.

На наступних зображеннях – відсутні елементи захисту від дощу (див. рис.2 та рис.3), що трактується як погана адаптованість та виражена потреба в захисті. Тому припускаємо, що для цих респондентів типовою копінг-поведінкою є стратегія пошуку соціальної підтримки, де підтримка оточуючих дозволяє підліткові вирішувати власні проблеми.

При оцінці за критерієм дощу (лінії дощу, хмари, калюжі тощо), де дощ є символічним зображенням важкості сприймання ситуації, небажаного впливу, від якого хочеться закритися, сховатися; а хмари – вказують на очікування неприємних подій (важливо враховувати їх розміри, кількість тощо), нами виявлено: рідкі каплі дощу вказують на тимчасові труднощі, неприємності (див.рис.1); рясні каплі дощу по всьому малюнку (див. рис. 2) – вказують, що респондент сприймає неприємну ситуацію як важку і тривалу, виходячи із відсутності додаткового захисту такий підліток може відчувати себе тривожно та нестабільно; короткі штрихи справа та зверху вниз (див. рис. 4) (з парасолькою як захистом від дощу) – вказують на здатність респондента оцінювати вплив неприємних ситуацій доволі збалансовано, але тільки через підтримку та захист з боку іншої більш впливовішої людини; наявність чітких ліній дощу та великих хмар, що займають все небо (див. рис. 3) інтерпретується як очікування неприємних подій, що може викликати депресивність у підлітка, але в той же час промальованість додаткових деталей сонця, квітів, сумочки в руках розглядаються як відображення потреби в додатковій зовнішній опорі, у підтримці, у прагненні уникнути вирішення проблем шляхом переключення і заміщення діяльності. З огляду на попередній критерій оцінки для цього респондента стратегія копінг-поведінки підтверджує думку про характерну стратегію пошуку соціальної підтримки та породжує власні сумніви та ознаки інфантильності, на що вказує святкова сукня у людини.

За результатами проведеного дослідження та якісного аналізу малюнків проєктивної методики «Людина під дощем» та проведеною інтерпретацією додаткових елементів та символів на зображеннях визначено, що для досліджуваних підлітків із неповних сімей характерною копінг-поведінкою при вирішенні неприємних подій та визначені власної сили до стресу переважають стратегія до уникнення та стратегія пошуку соціальної підтримки. Також деякі респонденти проявляли опір до дослідження та негативізм, що зменшує ймовірність точно переважання стратегії копінг-поведінки.

Висновки. Виходячи із малолітнього віку респондентів та з огляду на соціальну ситуацію розвитку (відома з анамнезу підлітків) та характерні життєві

події ці стратегії є очікуваними, проте вимагають проведення додаткових досліджень для з'ясування інших психологічних особливостей психіки, на основі яких необхідно розробити психокорекційну програму для виявлення специфічних домінуючих переживань, що вимагають корекції та розвитку сильних сторін підлітка. Тому подальше дослідження вбачаємо у ґрунтовному аналізі підліткових переживань та розробці психокорекційної програми.

Література

1. Грабовська С. Л. Проблема копінгу в сучасних психологічних дослідженнях: стаття Психологічне здоров'я особи і суспільства. 2010. С. 188-199.
2. Дубчак, Г. М. (2018). Аналіз стратегій копінг-поведінки сучасних студентів. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 18, 55-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_13
3. Ігумнова, О. Б. (2019). Емпіричне дослідження стратегій копінг-поведінки та саморегуляції студентів психологів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. Херсон: ХДУ, 2, 57–64. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/7971>
4. Маннапова К.Р. Неповна сім'я як чинник, що впливає на формування життєздатності підлітків. Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія» No 959, Вип. 46. 2011. С. 105-108.
5. Підготовка психолога-практика до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі (психодинамічний підхід): навчальний посібник / уклад. Н. В. Гриньова. Умань: Візаві, 2014. 174 с.
6. Расвська Я.М. Особливості емоційної сфери підлітків з дискантних сімей: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи», Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2012. 171 с.
7. Сербалюк Ю.В., Співак В.І. Вплив неповної сім'ї на розвиток особистості підлітка / Ю.В. Сербалюк, В.І. Співак // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології, No4. 2009. С. 361-369.
8. Струтинська Т. Р. Підготовка майбутніх педагогів до виховної взаємодії з батьком дітей із неповних сімей у підвищенні його психолого-

педагогічної культури. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки, No1. 2016. С. 224-230.

9. Суятінова К. Особливості впливу неповної сім'ї на соціалізацію дитини дошкільного віку. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2013. No 47. С. 194-199.

10. Ярош Н.С., Розумна М.В. Особливості копінг-стратегій студентів, які виховувались у неповній родині. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія», N 69. 2020. С. 29-36.

References

1. Grabovska S. L. The problem of coping in modern psychological research: article Psychological health of the individual and society. 2010. P. 188-199.

2. Dubchak, G. M. (2018). Analysis of coping behavior strategies of modern students. Current problems of psychology: Collection of scientific papers of the Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk NAPS of Ukraine, 18, 55-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_13

3. Igumnova, O. B. (2019). Empirical study of coping behavior strategies and self-regulation of psychology students. Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences. Kherson: KhSU, 2, 57-64. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/7971>

4. Mannapova K.R. Incomplete family as a factor influencing the formation of the viability of adolescents. Bulletin of the Kharkiv National University. Series "Psychology" No. 959, Issue 46. 2011. P. 105-108.

5. Preparing a practicing psychologist for the use of drawing in the diagnostic and correctional process (psychodynamic approach): a textbook / compiled by N. V. Grineva. Uman: Vizavi, 2014. 174 p.

6. Raevska Ya.M. Peculiarities of the emotional sphere of adolescents from high-income families: dissertation candidate of psychology. sciences: 19.00.05 "Social psychology, psychology of social work", Kyiv: Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk NAPS of Ukraine, 2012. 171 p.

7. Serbalyuk Yu.V., Spivak V.I. The influence of a single-parent family on the development of the personality of a teenager. Collection of scientific works of Ivan Ogienko Kyiv-PNU, Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk APS of Ukraine. Problems of modern psychology, No. 4. 2009. P. 361-369.

8. Strutynska T. R. Preparation of future teachers for educational interaction with the father of children from single-parent families in increasing his psychological

and pedagogical culture. Scientific notes of the National University named after M. Gogol. Psychological and pedagogical sciences, No. 1. 2016. P. 224-230.

9. Suyatinova K. Peculiarities of the influence of an incomplete family on the socialization of a preschool child. *Psychological and pedagogical problems of a rural school*. 2013. No. 47. P. 194-199.

10. Yarosh N.S., Rozumna M.V. Peculiarities of coping strategies of students who were raised in an incomplete family. *Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Psychology"*, No. 69. 2020. P. 29-36.

Karpenko Ye., Bahrii V., Lehka A.

FEATURES OF THE COPING BEHAVIOR OF ADOLESCENTS FROM INCOMPLETE FAMILIES (BASED ON THE RESULTS OF THE PROJECTIVE METHODOLOGY «MAN IN THE RAIN»)

The article is devoted to a qualitative empirical analysis of the features of the manifestation of coping behavior of adolescents from single-parent families and identifies the individual psychological characteristics of the studied adolescents in their ability to withstand unpleasant stressful situations. The authors also analyze the type of single-parent family and highlight the characterological features of a single-parent family, which are likely to be the basis for the choice of coping behavior in the future of the teenager. The authors also mention typical individual psychological problems of adolescents from single-parent families, which they often experience, namely anxiety, nervousness, increased conflict, concern about their own inability to overcome unpleasant and difficult life situations on their own. The basic coping behaviors of the individual are identified, which reveal the way to solve the problems of the teenager during stressful and crisis events and the concept of coping behavior in general is analyzed. To determine the characteristic features of the coping behavior of adolescents from single-parent families, the results of the projective method "Man in the Rain" were used, which allows us to ecologically study the features not only of the mechanisms of psychological defenses with typical coping strategies, but also to identify a typical emotional state during the experience of unpleasant life situations. Based on the analysis of the drawings of adolescents according to the criteria for evaluating images, symbols and details of the method, it was found that the strategy of coping behavior to avoid unpleasant and unfavorable situations, as well as the strategy of seeking social support, is characteristic of the respondents under study. The authors did not pursue the goal of taking into account the type of single-parent family of the respondents when interpreting the images of adolescents, but actually sought to find out the characteristic

coping strategy of children from single-parent families as a common structure of the family system today.

A prospect for further scientific research is the development of a psychocorrectional program to identify specific dominant experiences that require correction and development of the teenager's strengths.

Key words: *adolescents, coping behavior, single-parent family, conflict interaction, coping behavior styles, projective methodology.*

Карпенко Євген Володимирович – доктор психологічних наук, професор кафедри практичної психології Навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ;

Багрій Вікторія Вадимівна – старший викладач кафедри практичної психології, Навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ;

Легка Андріана Іванівна – старший викладач кафедри практичної психології, Навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ.